

Streszczenie rozprawy doktorskiej pt.

***Fallacia* w argumentacji prawniczej – studium z teorii prawa**

Każda z teorii argumentacji formułowanych na przestrzeni wieków dąży do stworzenia idealnego modelu argumentacyjnego, którego główny komponent stanowi określony sposób rozstrzygnięcia o poprawności argumentów. Występowanie sofizmatów, czyli błędów (łac. *fallaciae*, ang. *fallacies*) w dyskursie argumentacyjnym jest bowiem nieuniknione, wobec czego stopień w jakim dana teoria argumentacji umożliwia adekwatne ocenienie błędów należy uznać za miernik jakości tej teorii, jeśli ma ona prawidłowo realizować swoje dwie główne funkcje: identyfikacyjno-analityczną oraz ewaluacyjną. Przyjmując za podstawę rozważań teorie *fallacy* właściwe dyskursowi niewyspecjalizowanemu, autorka rozprawy podjęła próbę zaprezentowania oraz redefiniowania pojęcia sofizmu wykorzystywanego w argumentacji prawniczej, z perspektywy polskiej teorii prawa. Tak określony cel pracy wpłynął na wyodrębnienie trzech głównych tez, skorelowanych ze sobą poprzez związek przyczynowo-skutkowy:

1. Zasadniczą tezą pracy jest uznanie, że: o tym, czy dany argument podniesiony w dyskursie prawniczym (a zwłaszcza w dyskursie sądowym) jest poprawny (w znaczeniu: słuszny, racjonalny) decyduje kontekst danej wypowiedzi argumentacyjnej, a nie usus argumentacyjny, funkcjonujący w dyskursie z użyciem prawniczego instrumentarium. Istnieją więc „niesofistyczne sofizmaty” tudzież „niefallacyjne *fallaciae*”. Niektóre argumenty dotychczas określane jako sofizmaty czyli *fallaciae* są zatem argumentami niewadliwymi, tzw. „*fallacies not fallacious*” (FNF) bądź stanowią w istocie inne rodzaje błędów. W rozprawie przedstawiono propozycję wprowadzenia dyferencjacji między tymi przypadkami, opierając ją o przyjętą definicję terminu *fallacia*, który został określony jako: błąd w rozumowaniu popełniony świadomie z intencją zwodniczą.

2. Nauki prawne nie wykształciły jednolitego sposobu pojmowania sofizmu, recypując wzorce zaczerpnięte z innych nauk (przede wszystkim z teorii komunikacji), na skutek czego w dyskursie prawniczym powielane jest podejście metodologiczne do *fallaciarum*, zwane *the standard treatment of the fallacies* (standardowe traktowanie sofizmatów), przejawiające się w tworzeniu katalogów argumentów określanych *a priori* jako sofizmaty, a więc i

bezrefleksyjnym uznawaniu danych konstrukcji argumentacyjnych za wadliwe. Jest zatem konieczne zerwanie z dotychczasową praktyką i podjęcie próby zdefiniowania „*fallaciae* prawniczej” oraz określenie, w jakich kontekstach argument uznawany dotychczas za sofistyczny znajdzie legitymację zastosowania w dyskursie prawniczym – co bezpośrednio prowadzi do tezy o istnieniu „niefallacyjnych *fallaciarum*”.

3. Założenie o istnieniu „*fallacies not fallacious*” stanowiło asumpt do poszukiwania teorii argumentacji prawniczej, która w najpełniejszy sposób pozwoliłaby to założenie zrealizować i uzasadnić. Spośród współczesnych teorii argumentacji znajdujących zastosowanie w dyskursie prawniczym na szczególną uwagę zasługuje „nowa retoryka” Chaima Perelmana. Ujęcie *fallaciarum*, które wywieść można z „nowej retoryki”, uzupełnione o przypadki „niefallacyjnych *fallaciarum*”, pozwala na skonstruowanie prostego schematu działania, pozwalającego ocenić, czy dany argument podniesiony w dyskursie prawniczym stanowi przypadek omawianego w dysertacji błędu.

Realizacji powyższych założeń służy sześć tez szczegółowych, wyznaczających porządek rozprawy, która składa się z czterech rozdziałów, a każdy z nich poprzedzony jest wprowadzeniem i zakończony podsumowaniem.

Treści zawarte w rozdziale pierwszym mają na celu zarysowanie tła dla dalszych rozważań – określono w nim miejsce argumentacji prawniczej w teorii prawa; zdefiniowano podstawowe pojęcia związane z argumentacją, wskazując m.in. na relacje znaczeniowe między uzasadnianiem a dowodzeniem; opisano przedmiot badań współczesnych teorii argumentacji prawniczej oraz wiodące ujęcia przywoływanych problemów. Ostatnią część rozdziału poświęcono analizie zagadnienia dyskursu prawniczego na tle tzw. dyskursu ogólnego, przestrzeń dyskursywna stanowi bowiem warunek *sine qua non* prowadzenia argumentacji.

Ze względu na potrzebę redefiniowania pojęcia sofizmatu w dyskursie prawniczym za pierwszy cel szczegółowy pracy przyjęto skonstruowanie definicji pojęcia „*fallacia*”, które może stanowić punkt odniesienia dla dokonywania oceny poprawności argumentów w dyskursie prawniczym, oraz sformułowanie wniosków *de doctrina ferenda*. Odwołując się m.in. do badań nad sofizmatem autorstwa Ch.L. Hamblina, który poddał krytyce standardowe ujęcie sofizmatu oraz typologie sofizmatów występujące w teorii argumentacji, na kartach dysertacji podjęto próbę określenia i, przynajmniej częściowego, wypełnienia luki badawczej w teorii prawa, bowiem problematyka sofizmatu nie została jak dotąd opracowana

dostatecznie w literaturze przedmiotu, co nie pozostaje bez wpływu na argumentacje, jakimi posługują się współcześnie przedstawiciele zawodów prawniczych.

Drugi rozdział dysertacji zawiera zatem rozważania na temat etymologii pojęcia *fallacia* oraz analizę historyczną. Ukazanie dziejów badań nad sofizmatami ma także niebagatelne znaczenie dla postulatu rehabilitacji sofistyki, która utożsamiana jest niesłusznie z erystyką. Zrealizowanie postulatu przywrócenia sofistyce należnego jej miejsca możliwe jest tylko w oparciu o studia poglądów Arystotelesa oraz poszczególnych sofistów. Co więcej, to właśnie erystyczne ujmowanie sofistycznej argumentacji stanowiło genezę wykreowania się tzw. standardowego traktowania sofizmatów w badaniach nad błędami.

W trzeciej części rozdziału została zaprezentowana analiza (również porównawcza) kluczowych dla rozwoju teorii *fallacies* koncepcji wybranych badaczy, połączona z prezentacją typologii *fallacies* w formie nakreślonych przez autorkę schematów, co stanowi pierwsze tego rodzaju opracowanie w polskojęzycznej literaturze przedmiotu, a związane jest z postulowanym w pracy włączeniem teorii *fallacies* do programów nauczania argumentacji prawniczej na studiach prawniczych. Znajomość obszarów wiedzy, które były przedmiotem refleksji w przeszłości, pożądana jest w każdej dyscyplinie naukowej, sądzić więc można, że zapoznanie się z historycznymi typologiami sofizmatów, innymi niż omawiane w literaturze dla prawników chwyt erystyczne i „typowe” sofizmaty, usprawniłoby proces ewaluacji argumentów przez adeptów sztuki prawniczej, skłaniając jednocześnie do dokonywania *ad hoc* oceny argumentów przy uwzględnieniu kontekstu argumentacyjnego.

Ostatnia część rozdziału drugiego poświęcona została prezentacji stanowisk krytycznych wobec opisanego standardowego ujęcia sofizmatów. Treści przedstawione w rozdziale drugim pozwalają wskazać różnicę w stopniu zaawansowania badań nad sofizmatem (*fallacy*) między badaniami prowadzonymi w Polsce a licznymi i zaawansowanymi wynikami rozważań badaczy, działających w zagranicznych ośrodkach akademickich, a zwłaszcza w krajach systemu *common law*.

W rozdziale trzecim opisano kolejne determinanty entropii teorii sofizmu, czyli kwestię erystyki skorelowanej z zagadnieniem perswazji i manipulacji, oraz problematykę błędu logicznego. Następnie podjęto próbę zarysowania linii demarkacyjnej między pojęciami erystyki, retoryki i sofistyki, by w konsekwencji zbadać status erystyki w dyskursie prawniczym. Na podstawie zaprezentowanych rozważań możliwe staje się określenie ram funkcjonowania (dopuszczalności) erystyki w dyskursie prawniczym oraz sformułowanie

kierunków rozwoju tej dyscypliny. Wywód na temat erystyki jest ściśle związany z próbą umiejscowienia pojęcia *fallacia* w dyskursie prawniczym, co prowadzi do włączenia niektórych „sposobów erystycznych” A. Schopenhauera w krąg przypadków FNF. Ustalenia te pozwalają autorce rozprawy na zaprezentowanie propozycji typologii *fallaciarum* z uwzględnieniem „niefallacyjnych *fallaciarum*”, która może pełnić funkcję pomocniczą podczas dokonywania oceny argumentów podnoszonych w dyskursie sądowym zgodnie z proponowanym w pracy schematem ocennym.

Rozdział trzeci zawiera również uzasadnienie kolejnej tezy szczegółowej, zgodnie z którą zasoby wiedzy na temat *fallaciarum* w dyskursie prawniczym wymagają usystematyzowania, a brak jednolitej teorii *fallacy* w ramach nauki o argumentacji (ogólnej) implikuje zróżnicowany sposób oceniania poszczególnych strategii retorycznych zarówno przez badaczy dyskursu prawniczego, jak i przez jego uczestników. Ostatnia część rozdziału trzeciego służy zatem zobrazowaniu stanu wiedzy sędziów na temat sofizmu, co ukazano na podstawie analizy kontekstów występowania pojęcia *fallacia* i pojęć pokrewnych w uzasadnieniach orzeczeń sądowych.

Zwieńczeniem rozważań jest rozdział czwarty pracy, który w całości został poświęcony zjawisku „niefallacyjnych *fallaciarum*”. W pierwszej kolejności przedstawiono perspektywę dla rozwoju teorii *fallaciarum* aplikowalnej do dyskursu prawniczego, a także możliwe interpretacje tezy o FNF. Następnie zaprezentowano proponowane ujęcie FNF w dyskursie prawniczym, opierające się na definicji *fallaciae* jako błędu w rozumowaniu popełnionego świadomie z intencją zwodniczą i pięciu wyróżnionych przez autorkę przypadkach FNF.

W konsekwencji, podjęto próbę sformułowania ujęcia *fallacy*, które pozwoli na ocenę „poprawności” argumentów w dyskursie prawniczym. Ujęcie to opiera się na następujących założeniach: 1) odrzucenie standardowego ujęcia sofizmatów, 2) przyjęcie tezy o FNF wraz z wyróżnieniem 5 kategorii przypadków *fallaciarum*, 3) redefiniowanie pojęcia *fallacy* i wprowadzenie pojęcia *fallacia* do polskiego języka prawniczego, 4) postulat oczyszczenia sofistyki z zarzutów erystyczności, skutkujący uznaniem jej za argumentację pragmatyczną, odróżnianą od retoryki i erystyki, 5) pomocnicza typologia *fallaciarum*, 6) propozycja sposobu oceniania argumentów według schematu, na który składają się: interpretacja humanistyczna argumentu zgodnie z zasadą życzliwości, identyfikacja przypadków FNF, przyjęcie audytorium uniwersalnego za kryterium racjonalności rozumianej zgodnie z „nową retoryką”, dostosowanej do sytuacji argumentacyjnych zachodzących w dyskursie

prawniczym; 7) uwzględnienie specyfiki dyskursu prawniczego, przejawiającej się w postaci ram ograniczających możliwości argumentacyjne podmiotów tego dyskursu.

Siódmy z powyższych punktów skorelowany jest z ostatnią tezą szczegółową rozprawy. W celu zbadania funkcjonowania *fallaciarum* w dyskursie sądowym konieczne jest dokonanie analizy werbalnych przejawów interakcji między uczestnikami tego dyskursu. W pracy podjęto więc próbę przedstawienia możliwości korzystania z wybranych konstrukcji argumentacyjnych przez wybrane podmioty procesu sądowego, przyjmując sytuację przesłuchania za modelowy kontekst argumentacyjny, co pozwala dowiedzieć, że możliwości argumentacyjne tych podmiotów procesu w zakresie sięgania w swych wypowiedziach po określone typy *fallaciarum* i „niefallacyjne *fallaciae*” są ograniczone. Druga część rozdziału czwartego to zatem aplikacja tezy o FNF bezpośrednio do wybranych sytuacji argumentacyjnych występujących w dyskursie prawniczym w postaci przesłuchania świadka, strony i biegłego, na przykładzie argumentu *ad hominem* i argumentów skorelowanych.

Rozprawę wieńczą wnioski, w ramach których autorka dowodzi prawdziwości poszczególnych tez, a także po raz wtóry sięga do antycznej sofistyki, zwracając uwagę na podobieństwa między „nową retoryką” a sofistyką oraz implikacje rehabilitacji sofistyki. Poglądy dydaktyczne i filozoficzne sofistów trafniej określa bowiem słowo *sophisticated* niż *sophistry*. Sofiści uważali, podobnie jak wielu współczesnych filozofów, że nie zawsze możliwe jest dojście do prawdy bądź jej zidentyfikowanie, a mimo tego ludzie codziennie muszą podejmować decyzje, np. rozstrzygać w dyskursie prawniczym sprawy na podstawie dowodów, które są jedynie prawdopodobne, jednocześnie posiłkując się logiką formalną, której zastosowanie, zwłaszcza w *hard cases*, jest ograniczone. Sofistyka stanowi zatem stanowisko filozoficzne, zgodnie z którym prawda jest „tworzona” w procesie posługiwania się językiem przez jego użytkowników, a jej obecność w kulturze świadczy o transformacji sposobów myślenia i wartości, jaką przechodzi współczesne społeczeństwo – żyjemy więc w erze „trzeciej sofistyki”.